

PERSPECTIVA

Legnickie Studia
Teologiczno-Historyczne
Rok VII 2008 Nr 2 (13)

Ks. Jan Klinkowski

ZAGINIĘCIE ARKI PRZYMIERZA W ŚWIETLE
TEKSTÓW BIBLIJNYCH I TRADYCJI

W ostatnim czasie obserwujemy coraz większą fascynację Arką Przymierza. Dzieje się tak dzięki popularyzatorskim publikacjom, które ukazały się ostatnimi laty. Duże zainteresowanie wzbudziła publikacja G. Hancocka *The Sign and the Seal*. Ciekawe ujęcie, na tle szerszych zwyczajów arabskich, zaproponowali R. Grierson i S. Munro-Hay w dziele *The Ark of the Covenant* oraz w jakimś stopniu w najnowszej publikacji, która wydaje się być kontynuacją poprzedniej, tym razem napisaną już tylko przez S. Munro-Hay *The Quest for the Ark of the Covenant*. Nie brak również publikacji analitycznych z dziedziny teologii, nawiązujących do tematyki Arki. Warto wspomnieć tutaj rozprawę doktorską A. Mozgola *Teologia Arki Przymierza w Psalmach i tradycji prorockiej* (Ps 132; Jr 3, 14-18; 2Mch 2, 1-8), opublikowanej już po śmierci autora w 2003 r. Zainteresowanie Arką Przymierza potęguje również kult replik Arki w Kościele Etiopskim. Na nowo odkrywamy żywą wiarę ludów Etiopii w obecność Arki, w ich Kościele, a utwór *Kebra Nagast* (Chwała królów), przedstawiający dzieje dotarcia Arki do Etiopii, dzięki tłumaczeniom na języki nowożytny stał się dostępny szerszemu gronu osób. Niniejsze opracowanie wpisuje się w nurt badawczy nad Arką Przymierza, w szczególności sposób koncentrując się na problematyce zaginięcia, tego tak ważnego przedmiotu dla wiary starożytnego Izraela.

1. ZNACZENIE I FUNKCJA ARKI PRZYMIERZA

Na określenie Arki, Biblia stosuje termin אֲרוֹן, który najczęściej tłumaczony jest przez LXX, grecką wersję Biblii (κιβωτός). Bardzo często określeniu Arka towarzyszy imię Boże. Spotykamy zatem następujące określenia: Arka Jahwe, Arka Elohim, Arka Boga Izraela. W Biblii hebrajskiej określenie Arka Przymierza pojawia się 40 razy. Ciekawostką pozostaje fakt, że sformułowanie to dominuje w tradycji prawnej (Pwt 10, 8), a pozostaje nieznane tradycji kapłańskiej. W tej tradycji dominuje określenie Arka Świadcstwa (Wj 25, 22; 26, 33. 34; 30, 6; Lb 4, 5)¹. Według tradycji kapłańskiej Arka została wykonana według Bożego planu przez Besaleela (Wj 37, 1-5).

Arka Przymierza miała 2, 5 łokcia długości, 1, 5 łokcia szerokości i 1, 5 łokcia wysokości. Łokieć wynosił 52, 5 cm. Wobec tego Arka Przymierza posiadała długość 2, 5x52, 5=131, 25 cm, szerokość 1, 5x52, 5=78, 75 i wysokość 78, 75². Sporządzona była z drewna akacjowego pokrytego złotem i przyozdobiona dookoła złotymi wieńcami (Wj 25, 10-16). Stała na czterech krótkich, wygiętych na zewnątrz nogach, a w miejscach umocowania nóg do ścian Arki znajdowały się cztery złote pierścienie, dwa z jednego boku, dwa z drugiego. Przez te pierścienie przekładano drążki z drewna akacjowego, pokrytego złotem. Długość drążków (20 łokci) miała zapewne zapobiec zetknięciu tragarzy z Arką³.

Arka Przymierza (Pwt 10, 8) zwana w środowisku kapłańskim Arką Świadcstwa (Lb 4, 5), była w pewnym sensie przenośnym sanktuarium. Przenośne sanktuaria były znane w Egipcie, Mezopotamii i Kanaanie. Arabowie posiadali przenośne sanktuaria *kaba*, w których znaj-

¹ A. MOZGOL. *Teologia Arki Przymierza w Psalmach i tradycji prorockiej (Ps 132; Jr 3, 14-18; Mch 2, 1-8)*. Katowice 2003 s. 22 i 41; J. R. PORTER. *Arka*. W: *Encyklopedia biblijna*. Red. P. J. Achtemeier. Warszawa 1999 s. 61.

² Analogiczna skrzynia znaleziona w grobowcu Tutanchamona w Dolinie Królów posiada wymiary: długość 83 cm, szerokość 60, 5 cm, wysokość 63, 5 cm. Por. R. FEATHER. *Na tropie skarbów Echnatona. Tajemnica Zwoju Miedzianego z Qumran*. Warszawa 2007 s. 134.

³ F. RIENECKER, G. MAIER. *Leksykon biblijny*. Warszawa 2001 s. 42.

dowały się dwa święte kamienie. Pozostawały one pod opieką specjalnie do tego wyznaczonej osoby. Korzystano z nich w przepowiadaniu przyszłości, jak również zabierano na wojnę.

Arka Przymierza wiodła lud przez pustynię (Lb 10, 33), noszono ją wokół murów Jerycha (Joz 6) i była przynoszona do obozu w czasie działań wojennych (1Sm 4, 2-4). Była przechowywana w namiocie (2Sm 6, 17), miała opiekuna (1Sm 7, 1) i korzystano z niej w wyroczniach (1Sm 14, 18). Według tradycji Arka zawierała dwie tablice Prawa (Wj 25, 16; Pwt 10, 2. 5), naczynie złote z manną (Wj 16, 33-34) i cudowną łaskę Aarona (Lb 17, 25). Według wyrażenia z 1Krl 8, 9 mogła zawierać niegdyś coś innego, być może dwa kamienie, będące świętymi losami, urim i tummim. Niektórzy sądzą, że pierwotnie mogła zawierać węże miedzianego, którego Mojżesz zawiesił na palu podczas plagi jadowitych węży zesłanych przez Boga na Izraelitów⁴.

Arka była przykryta złotą pokrywą zwaną kapporet (przebłagania), którą skrapiano krwią w czasie święta Jom Kippur⁵, prosząc o wybaczenie grzechów narodu (Kpł 16, 14-16). Do kapporetu były przymocowane dwie figury cherubów (2Krl 19, 15). Cheruby stały na przeciwległych końcach kapporetu i były zwrócone do siebie twarzami. Skrzydła cherubów były tak rozpostarte, że zakrywały Arkę (Wj 25, 17-22)⁶. Należący do Miszny traktat Yoma, poświęcony sprawom związanym z Dniem Przebłagania, opisuje, w jaki sposób kadzidło⁷ było wnoszone do Świętego Świętych, aby ochronić arcykapłana, bo przecież stawał w obecności Boga:

„Wynieśli mu łopatkę i węglarkę, a on wziął pełne garście kadzidła i nałożył je na łopatkę, która była duża, stosownie do jego wielkości, lub mała stosownie do jego małości, i taka była przepisana miara ło-

⁴ MOZGOL. *Teologia Arki Przymierza*. s. 26; PORTER. *Arka*. s. 61.

⁵ Zdarza się, że ryt pokropienia krwią kapporetu w czasie Jom Kippur wiąże się z czasami po niewoli babilońskiej, ale jest to teza trudna do zaakceptowania, ponieważ po niewoli nie było już Arki w miejscu najświętszym.

⁶ MOZGOL. *Teologia Arki Przymierza*. s. 25 n.

⁷ W starożytności spalanie kadzidła posiadało wiele wymiarów, ale przede wszystkim oznaczało łączność między światem ziemskim i niebieskim. Jeden z tekstów znajdujących się w piramidach w Sakkarze wyjaśnia znaczenie kadzidła dla Egipcjan: „Scho- dy do nieba są dla mnie ustawione, abym mógł wstąpić do nieba, abym mógł wspiąć się po dymie wielkiego kadzidła”. R. GRIERSON, S. MUNRO-HAY. *Arka Przymierza. Prawdziwa historia najświętszej biblijnej relikwii*. Warszawa 2002 s. 179.

patki. Wziął węglarkę w swą prawą rękę, a łopatkę w lewą rękę. Przeszedł przez Sanktuarium, aż dotarł do miejsca między dwoma zasłonami oddzielającymi Sanktuarium od Świętego Świętych. A było między nimi miejsca na łokieć. Rabbi Jose mówi: Była tam tylko jedna zasłona, bowiem napisane jest: «I zasłona będzie wam oddzielała święte miejsce od najświętszego». Zewnętrzna zasłona była podwiązana po południowej stronie, a wewnętrzna po północnej stronie. Przeszedł pomiędzy nimi i znalazł się po północnej stronie; kiedy już znalazł się na północy, odwrócił się na południe i poszedł dalej, mając zasłonę po lewej ręce, aż dotarł do Arki. Gdy dotarł do arki, umieścił węglarkę między dwoma słupami. Nasypał kadzidło na węgle i całe miejsce wypełniło się dymem. Wyszedł tą samą drogą, którą wszedł, a w zewnętrznej przestrzeni odmówił krótką modlitwę. Ale nie przedłużał modlitwy, gdyż wprawiłoby to Izrael w przerażenie”.

Z tego samego traktatu dowiadujemy się jak była przygotowywana krew, którą arcykapłan skrapiał kapporet, a później miejsce po Arce. „Wziął krew od tego, który ją mieszał i jeszcze raz wszedł do miejsca, do którego wchodził poprzednio, i rozpryskał krew raz w górę i siedem razy na dół, nie tak jakby pryskał w górę lub dół, lecz jakby trzymał bicz. I w taki sposób liczył: jeden, jeden i jeden, jeden i dwa, jeden i trzy, jeden i cztery, jeden i pięć, jeden i sześć, jeden i siedem. Wyszedł i położył ją na złotym stojaku w sanktuarium”⁸.

Do tego rytu nawiązywał autor Listu do Hebrajczyków (Hbr 9, 3-5) oraz św. Paweł w Liście do Rzymian (Rz 3, 25). „Jego to ustanowił Bóg narzędziem prześlągania przez wiarę mocą Jego krwi” (Rz 3, 25). Autor Apokalipsy przenosi obraz Arki w czasy eschatologiczne i wyznacza jej symbolikę tronu dla Sędziego, który podejmuje decyzje wobec umarłych (Ap 11, 15-19)⁹.

We wczesnym okresie Arka była manifestacją Boga wśród ludu. Mojżesz zwracał się do Arki, jakby rozmawiał z Bogiem (Lb 10, 35-36). Filistyni uważali Arkę za bóstwo (1Sm 6, 19; 2Sm 6, 6-9).

Arka po wejściu do Ziemi Obiecanej była przechowywana w sanktuariach w Gilgal (Joz 7, 6) oraz w Betel (Sdz 20, 27) i Szilo (1Sm 3, 3; 4, 4)¹⁰. W czasie najazdu Filistynów dostała się w ich ręce (1Sm 4,

⁸ *Tamże*. s. 77 n.

⁹ L. RYKEN, J. C. WILHOIT, T. LONGMAN. *Słownik symboliki biblijnej*. Warszawa 2003 s. 24.

¹⁰ S. STASIAK. *Sanktuarium na pustyni*. W: *Świątynia Jerozolimska*. Red. M. Rosik. Wrocław 2007 s. 26.

1-7, 2) i trafiła do świątyni Dagona (1Sm 6, 3-4), ale wywołała wiele kataklizmów i triumfalnie wróciła do Izraela. Po powrocie od Filistyńców była przechowywana w Bet-Szemesz, a następnie w domu Abinadaba w Kiriat-Jearim, gdzie wybrano jego synów, aby jej strzegli (1Sm 6, 3-4). Po dwudziestu latach, Dawid po pokonaniu Filistyńców, sprowadził ją z miejsca ukrycia i umieścił w swojej stolicy, Jerozolimie (2Sm 6). W między czasie Arka jeszcze przebywała przez trzy miesiące w domu Obed-Edoma¹¹. O tych wydarzeniach wspomina Ps 132:

Otośmy słyszeli w Efrata o Arce,
znaleźliśmy ją na polach Jaaru.
Wejdźmy do Jego mieszkania,
padnijmy przed podnóżkiem stóp Jego!
Wyrusz, o Panie, na miejsce Twego odpocznienia,
Ty i Twoja arka pełna chwały!
Niech się kapłani Twoi odzieją w sprawiedliwość,
a Twoi czciciele niech się radują!
Przez wzgląd na służbę Twojego, Dawida,
nie odtrącaj oblicza Twego pomazańca!
Pan zaprzysiągł Dawidowi
trwałą obietnicę, od której nie odstąpi:
Potomstwo z ciebie zrodzone
posadzę na twoim tronie.
Jeżeli zachowają twoi synowie
moje przymierze
i moje napomnienia, których im udzielię,
także ich synowie na wieki
zasiądą na twoim tronie (*Ps 132, 6-12*)

Psalm 132 mógł być przeznaczony na doroczne „królewskie święto Syjonu” będące pamiątką założenia sanktuarium w Jerozolimie oraz pamiątką zaprowadzenia królestwa. Obchody upamiętniające sprowadzenie Arki do Jerozolimy mogły być corocznie przeżywane w formie procesji Arki wyprowadzanej z sanktuarium. Wiele przemawia za tym, że działo się to w miesiącu Etanim, a więc w związku z uroczystościami

¹¹ MOZGOL. *Teologia Arki Przymierza*. s. 32.

mi Święta Namiotów (1Krl 8, 2-7)¹². Wydaje się, że również psalmy (24; 47, 6-9; 68, 25-28) dowodzą istnienia procesji z Arką Przymierza na terenie Świątyni Jerozolimskiej¹³. Późniejsza tradycja zaliczyła psalm do kolekcji psalmów pielgrzymkowych¹⁴.

Arka w początkowym okresie kształtowania się państwowości Izraela była przewożona na specjalnym rydwaniu w czasie liturgicznych procesji. Znane są bowiem historyczne procesje, podczas których do przewiezienia Arki posłużono się wozami. Jedna z nich miała miejsce w okresie sędziów (ok. 1200-1225), gdy przewieziono Arkę z kraju Filistynów do Bet-Szemasz (1Sm 6), druga zaś w czasach Dawida (ok. 1010-970), gdy ją przewieziono z Kariat-Jearim do Jerozolimy (2Sm 6; por. 1Krn 13, 5-14)¹⁵. Wydaje się, że po przewiezieniu do Jerozolimy Arka została umieszczona w sanktuarium nad potokiem Gichon, ponieważ tutaj został namaszczonej na króla Salomon¹⁶.

Decydującym momentem w historii Arki było jej przeniesienie do Świętego Świętych w nowej świątyni Salomona (1Krl 8, 4-7)¹⁷. W ten sposób zachowana została pierwotna tradycja wydzielenia specjalnego miejsca dla Arki w Namiocie Spotkania (Wj 40, 3). Od tego czasu pozostawała już na miejscu i uważano ją za tron, na którym zasiada Bóg (2Krl 19, 15)¹⁸. Tradycja ta wywodziła się z czasów wędrówki przez pustynię, gdy Bóg objawiał się w obłoku nad Arką (Kpł 16, 2). Tronu symbolicznie strzegło dwóch strażników zwanych cherubinami (2Krl 19, 15). Wiara w przebywanie Boga w Świętego Świętych, później zwana Szekiną, doprowadziła do przekonania o nienaruszalności świątyni.

¹² G. VON RAD. *Teologia Starego Testamentu*. Warszawa 1986 s. 48.

¹³ J. S. SYNOWIEC. *Prorocy Izraela ich pisma i nauka*. Kraków 1994 s. 229.

¹⁴ MOZGOL. *Teologia Arki Przymierza*. s. 100.

¹⁵ Warto zwrócić uwagę na wyjątkowe zainteresowanie kronikarza Arką (1Krn 6, 16; 13-17; 22, 19; 28, 2. 18; 2Krn 1, 4; 5, 2; 6, 11; 8, 11; 35, 3). Por. RAD. *Teologia Starego Testamentu*. s. 276.

¹⁶ R. DE VAUX. *Instytucje Starego Testamentu*. T. I-II. Poznań 2004 s. 114.

¹⁷ Józef Flawiusz relacjonuje to wydarzenie w następujący sposób: „Gdy kapłani ukończyli wszystkie czynności przy ustawianiu Arki i wyszli, nagle ukazała się gęsta chmura, zgoła niegroźna, zgoła nie podobna do zimowej chmury brzemiennej deszczem, jeno obłok rozlany szeroko i łagodny, który takim oślepieniem wpłynął do świątyni, że kapłani nie mogli się dojrzeć nawzajem. Zdarzenie to zrodziło w umysłach ich wszystkich przekonanie, iż Bóg zstąpił do świątyni i z radością w niej się rozgościł”. JÓZEF FLAWIUSZ. *Dawne dzieje Izraela*. VIII, IV, 2.

¹⁸ RYKEN, WILHOIT, LONGMAN. *Słownik symboliki biblijnej*. s. 24.

W sześciennym pomieszczeniu wewnętrznego sanktuarium, zwanego debir, znajdowały się dwa wielkie cherubiny wyrzeźbione z oliwkowego drewna i pokryte złotem. Każdy z cherubinów miał 10 łokci wysokości i tyle samo wynosiła rozpiętość skrzydeł. Ich wyciągnięte skrzydła ochraniały najświętszy obiekt, jaki znajdował się w Świątyni, a nawet na całym świecie, Arkę Przymierza. Cherubiny zdobiły wieko Arki i wewnątrz Świętego Świętych, były uskrzydłonymi sfinksami, lwami o ludzkich głowach. Analogiczne postacie były znane już w III tysiącleciu w Mezopotamii i Egipcie. Według Księgi Rodzaju spełniały funkcję strażników ogrodu Eden. Gdy człowiek odszedł od wypełnienia woli Bożej u zarania dziejów, Bóg umieścił cherubiny na wschodzie ogrodu Eden, aby strzegły Drzewa Życia. Świątynia odzwierciedlała ogród Eden, a cherubiny strzegły w niej Drzewo Życia – Arkę Przymierza. Przyozdobione ornamentyką roślinną ściany świątyni wprowadzały w przestrzeń ogrodu Eden, w przestrzeń życia.

Funkcja Arki zmieniała się na przestrzeni dziejów. Wydaje się, że w pierwszej fazie podboju ziemi obiecanej służyła jako źródło mocy w walce i ochrony przed wrogiem¹⁹. Później przeważał obraz tronu Bożego, poprzez który Bóg wypełnia władzę nad Izraelem, a po reformie Jozjasza jako miejsce przechowywania Prawa, według którego lud powinien postępować i w ten sposób wypełniać przymierze z Bogiem²⁰. Tezę tę prezentuje autor Dokumentu Damasceńskiego: „Odnośnie księcia jest napisane: Nie powinien mnożyć sobie żon (Pwt 17, 17). Jednakże Dawid nie czytał opieczętowanej księgi prawa, która była w Arce Przymierza, gdyż nie była otwierana w Izraelu od śmierci Eleazara i Jozuego oraz starszych, którzy służyli asztartom. Była ukryta i nie została ujawniona aż do nastania Sadoka” (CD 5, 2-5)²¹.

¹⁹ R. de Vaux sądzi, że stanowiła formę palladium na polu walki (1Sm 4, 3-11; 2Sm 11, 11) i przypominała świętą lektykę Arabów. Por. VAUX. *Instytucje Starego Testamentu*. s. 19.

²⁰ GRIERSON, MUNRO-HAY. *Arka Przymierza*. s. 98.

²¹ P. MUCHOWSKI. *Rękopisy znad Morza Martwego*. Kraków 1996 s. 197.

2. PRÓBY USTALENIA CZASU ZAGINIĘCIA ARKI PRZYMIERZA

Z biegiem czasu informacje o Arce milkną na kartach Biblii, a w czasach Drugiej Świątyni jest już nieobecna w przestrzeni świętej. Z Miszny dowiadujemy się, że arcykapłan w Drugiej Świątyni nie składał już ofiar przed Arką, lecz na skale wystającej ponad podłogę wewnętrznego sanktuarium. Talmud stwierdza, że pierwsze sanktuarium różniło się od drugiego pod pięcioma względami: Arką, przykryciem Arki, cherubami, ogniem oraz urimem i tummimem²². Miejsce, na którym kiedyś stała Arka, nazywano „Kamieniem Węgielnym” (Szetija) i uważano za miejsce, w którym Abraham gotów był złożyć w ofierze Izaaka i w którym król Dawid widział Anioła na klepisku Aruny Jebuzyty (2Sm 24, 17-25).

Fakt nieobecności Arki w tym miejscu w Drugiej Świątyni potwierdza Józef Flawiusz oraz rzymski historyk Tacyt, gdy pisze, że kiedy w 63 r. przed Chr. Pompejusz wszedł do miejsca najświętszego, Arki już tam nie było.

Spróbujmy poszukać odpowiedzi na pytanie: Kiedy Arka została usunięta lub zniszczona, że już w Drugiej Świątyni nie sprawowano przed nią kultu?

Za wywiezienie Arki mógł być odpowiedzialny faraon Szeszonk I (946-925 przed Chr.), założyciel XXII dynastii, który najechał na Jerozolimę 926 przed Chr. (2Krn 12, 2-4)²³. W piątym roku panowania Roboama, jak czytamy, faraon dotarł do Jerozolimy i „zabrał skarby świątyni Pańskiej i skarby domu królewskiego oraz kosztowności pałacu królewskiego; wszystko to zabrał. Zabrał również złote tarcze, które sporządził Salomon” (2Krn 12, 9; 1Krl 14, 26). Józef Flawiusz o tym fakcie w *Dawnych dziejach Izraela* pisze: „Zajął tedy Isokos (Sesak) miasto bez walki, wpuszczony przez zatrwożonego Roboama, ale nie uszanował zawartego układu, jeno ograbił świątynię, opróżnił skarbcę Boże i królewskie i uniósł ze sobą niezmierzone mnóstwo złota i srebra, niczego zgoła nie zostawiając. Zabrał także owe złote tar-

²² Joma 21b.

²³ RYKEN, WILHOIT, LONGAN. *Słownik symboliki biblijnej*. s. 24.

cze i puklerze, które sporządził był król Salomon, a nawet złote kołczany, które niegdyś Dawid złożył Bogu w ofierze, zdobywszy je na królu Sofeny”²⁴.

Ograbienie świątyni ze wszystkich kosztowności może sugerować, że została zabrana również Arka, ale żaden tekst o tym nie wspomina. Może faraon uszanował świętość Arki i jej nie zabrał ze świątyni, a może Arka została ukryta przed najazdem. Nic nie ma na temat Arki na reliefie, który kazał wyryć faraon w świątyni w Karnaku, przedstawiając swoje zwycięstwo. Wydaje się, że gdyby Arka została zabrana w czasie najazdu faraona Szeszonka, jakieś ślady po tym fakcie pozostałyby. Zatem przyjmujemy, że w tym czasie Arka pozostała ukryta w świątyni lub uszanowana przez zdobywcę.

Arkę mógł zabrać król Izraela Joasz (802-786), który pokonał króla Judzkiego Amasjasza (800-783) i zabrał „wszystko złoto i srebro, wszystkie naczynia znajdujące się w domu Pańskim i w skarbcu pałacu królewskiego” (2Krl 14, 14; por. 2Krn 25, 24). Teoretycznie wśród zabranych przedmiotów mogła znajdować się Arka Przymierza, ale tekst wyraźnie o tym nie wspomina, a wydaje się, że tak znaczący przedmiot powinien być wymieniony, gdyby został wzięty ze świątyni. Należy przypuszczać, że Joasz nie odważyłby się wywieść Arki Przymierza z Jerozolimy, ponieważ mogłoby to tylko wzbudzić przeciwko niemu dodatkową niechęć Judejczyków.

Może Arka została usunięta ze świątyni za rządów króla Ezechiasza (715-687). Jeśli założymy, że pierwotnie wąż wywyższony na palu przez Mojżesza na pustyni znajdował się w Arce Przymierza, to jego usunięcie ze Świątyni Jerozolimskiej w czasie reformy Ezechiasza mogło się wiązać również z usunięciem Arki. Autor Księgi Królewskiej mówi o Ezechiaszu: „to On usunął wyżyny, potrzaskał stele, wyciął aszery i potłukł węza miedzianego, którego sporządził Mojżesz, ponieważ aż do tego czasu Izraelici składali mu ofiary kadzielne – nazywając go Nechusztan” (2Krl 18, 4). Arka Przymierza mogła budzić te same wątpliwości teologiczne jak miedziany wąż²⁵. Cheruby umieszczone na Arce mogły się stać przedmiotem kultu, bo wszakże analogiczne przedstawienia w kulturze egipskiej i asyryjskiej odbierały cześć boską. Reforma Ezechiasza była szczególną reakcją na

²⁴ JÓZEF FLAWIUSZ. *Dawne dzieje Izraela*. VIII, 10, 3.

²⁵ R. H. Kennet uważał, że wąż miedziany w czasie wędrówki przez pustynię był przechowywany w Arce. Zob. R. H. KENNET. *Ark*. W: *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. V. I. Ed. J. Hastings 1908 k. 791-793.

wpływy asyryjskie na terenie Judy. Wszelkie zatem skojarzenia religijne z kultem asyryjskim mogły wówczas być rugowane z terenu Judy. W tym kontekście Arka mogła być usunięta ze świątyni. Rodzi się jednak pytanie, dlaczego o usunięciu węża tekst Księgi Królewskiej wspomina, a usunięciu Arki milczy. Może usunięcie Arki odbyło się bez rozgłosu, a może pozostała jeszcze w świątyni, ale była niedostępna wizualnie dla wiernych. Może zatem rozpoczął się proces izolacji kultycznej Arki, który ostatecznie doprowadził do podkreślenia jej znaczenia duchowego w stosunku do obecności materialnej. Reminiscencją tego procesu może być przedstawiane, przez tradycję kapłańską, Arki zakrytej zasłoną. Wydaje się, że jeszcze około 701 r. w czasie najazdu króla asyryjskiego Sennacheryba, Arka pozostawała w świątyni, o czym świadczy modlitwa Ezechiasza wspominającego obecność Boga na cherubach (Iz 37, 16; 2Krl 19, 15).

Arka mogła być zabrana ze świątyni za rządów króla Manssesa (687-643 przed Chr.), który odszedł od tradycji przymierza i wprowadził obce kultury²⁶. Autor Księgi Królewskiej ocenia jego rządy bardzo krytycznie: „Czynił on to, co jest złe w oczach Pańskich – na modłę ohydnych grzechów tych ludów, które Pan wypędził przed Izraelitami. Na powrót odbudował wyżyny, które zniósł jego ojciec, Ezechiasz. Wznosił ołtarze Baalowi i zrobił aszerę – tak jak robił Achab, król Izraela. Oddawał pokłon całemu wojsku niebieskiemu i służył mu. Budował również ołtarze w świątyni Pańskiej, o której Pan powiedział: «W Jeruzalem kładę moje Imię». Budował ołtarze całemu wojsku niebieskiemu na obydwóch dziedzińcach świątyni Pańskiej. Przeprowadził syna swego przez ogień, uprawiał wróżbiarstwo i czary, ustanowił zaklinaczy i wieszczków. Mnóstwo zła uczynił w oczach Pana, tak iż Go pobudził do gniewu. Posąg Aszery, który sporządził, postawił w świątyni, o której Pan powiedział do Dawida i do syna jego, Salomona: «W świątyni tej i w Jeruzalem, które wybrałem ze wszystkich pokoleń Izraela, kładę moje Imię na wieki. I już nie dopuszczę, by noga Izraelitów poszła na tułaczkę z dala od ziemi, którą dałem ich przodkom – o ile tylko będą pilnie przestrzegali wszystkiego, co im przykazałem, oraz całego Prawa, które im nadał sługa mój, Mojżesz». Lecz oni nie słuchali, a Manasses wprowadził ich w błąd, tak iż czynili większe zło aniżeli narody pogańskie, które Pan wytracił przed Izraelitami”

²⁶ Por. M. HARAN. *The Dissappearance of the Ark*. *Israel Exploration Journal*. Jerusalem 1963 s. 51.

(2Krl 21, 2-9). Wprowadzenie aszery do Świątyni Jerozolimskiej mogło oznaczać sprowadzenie obcych kapłanów lub odstąpienie części kapłanów, którzy zastosowali się do reform królewskich, ale należy przypuszczać, że część kapłanów zbojkotowała reformy Manasses, narażając się na prześladowania. Niektórzy z prześladowanych kapłanów mogli udać się na emigrację, zabierając ze sobą Arkę, która w nowych okolicznościach religijnych mogła stracić na znaczeniu. Grupa ta mogła się udać na emigrację wraz z innymi ludźmi prześladowanymi w tym czasie. Jest bardzo prawdopodobne, że kierunkiem emigracji mógł być Egipt, a konkretnie wyspa Elefantyna, gdzie około 650 r. została zbudowana świątynia żydowska na wzór świątyni w Jerozolimie²⁷. Istnieją świadectwa archeologiczne, że kolonia ta istniała przed 800 r. przed Chr.²⁸, a więc kapłani emigrowali do konkretnego miejsca, gdzie spodziewali się bezpiecznych warunków dla kontynuacji prawowiernego kultu. Około 410 r. przed Chr., po odejściu Persów z Egiptu, z którymi Żydzi współpracowali, kolonia została zniszczona. Nie można odrzucić definitywnie tezy, że Żydzi z Elefantyny emigrowali dalej na południe, docierając do terenów Etiopii, gdzie mogli dotrzeć nad Jezioro Tana, gdzie jak głosi tradycja przechowywano Arkę na wyspie Tana Kirkos²⁹. Autor Listu Arysteasa wspomina: „wielu ich (Żydów) przybyło w ślad za Persem” i następnie dodaje „a przed nimi inni jeszcze, przysłani w walce Psametycha z królem Etiopii” (13). Jeśli chodziło o Psametycha I (664-610 przed Chr.), to dowiadujemy się, że za jego rządów 40 tys. libijskich żołnierzy stacjonujących w pobliżu Elefantyny, postanowiło przejść na służbę władcy Napaty³⁰. Może wśród opuszczających Egipt znaleźli się żołnierze żydowscy, stacjonujący na Elefantynie. Bardziej jednak prawdopodobne, że chodzi o wyprawę Psametycha II, która dotarła aż do trzeciej katarakty, ale wielu żołnierzy zdezerterowało i udało się w górę Nilu Białego. Mieli zamieszkać na obszarze dzisiejszego Kurdufanu, niedaleko Bahr al-Ghazalu. Pisze o tym Herodot, który miał ponoć dotrzeć do tej krainy³¹. Może wśród dezertersów znajdowali się Żydzi, którzy służyli w jego armii.

²⁷ Hipotezę tę stawia: G. HANCOCK. *Znak i pieczęć. W poszukiwaniu Arki Przymierza*. Warszawa 1999 s. 380-384. Istnieje również przypuszczenie, że to król Manasses oddał do dyspozycji Egipcjan kontyngent żołnierzy, ponieważ wówczas Juda zawiązała z Egiptem koalicję antyasyrjską. Zob. J. MÉLÈZE-MODRZEJEWSKI. *Żydzi nad Nilem. Od Ramzesa II do Hadriana*. Kraków 2000 s. 38.

²⁸ FEATHER. *Na tropie skarbów Echnatona*. s. 118.

²⁹ Tę hipotezę prezentuje: HANCOCK. *Znak i pieczęć*. s. 187-190.

³⁰ B. KWIATKOWSKI. *Poczet faraonów*. Warszawa 2002 s. 642.

³¹ *Tamże*. s. 655.

Warto zwrócić uwagę, że Felasze, czyli Żydzi w Etiopii, składali Bogu ofiary³², co może sugerować, że opuścili terytorium Izraela przed reformą Jozjasza. Dodatkowo potwierdza tę tezę fakt nieznamośności przez Felaszów dwóch świąt Purim i Chanuki ustanowionych później oraz brak zwyczajów wywodzących się z Talmudu³³.

Może Arka została usunięta ze świątyni w czasie reformy Jozjasza (640-609), a może zmieniono jej przeznaczenie i pozycję liturgiczną. Jozjasz rozpoczął reformę w 622 r., usuwając wszystkie elementy, które mogły świadczyć o synkretycznym kulcie.

Rabini wierzyli, że Jozjasz ukrył Arkę, gdy przeczytał werset w tekście odnalezionego Prawa: „Pan odda was i waszego króla, którego sobie wybierze, narodowi nie znanemu wam i waszym przodkom” (Pwt 28, 36). Rabini uważali, że gdy Arka została ukryta, wraz z nią złożono naczynie zawierające mannę, butelkę z olejem do namaszczenia, laskę Aarona z pąkami i kwiatami migdałowymi oraz skrzynkę, którą Filistyni złożyli w darze Bogu Izraela.

Jednak bardziej prawdopodobne jest, że Jozjasz usuwając wszystkie elementy kojarzące się obcymi kultami, usunął również Arkę, której cheruby mogły wywoływać skojarzenia z kultami asyryjsko-babilońskimi lub egipskimi. Niezadowolona z reformy część kapłanów wraz ze zwolennikami, mogła udać się na emigrację do Egiptu³⁴. Autor Księgi Kronik wspomina, że „Jozjasz usunął wszystkie obrzydliwości ze wszystkich ziem Izraelitów i zobowiązał wszystkich znajdujących się w Izraelu do służenia Panu, ich Bogu” (2Krn 34, 33). Szybko jednak autor Księgi Kronik pragnie zapewnić, że Arka została złożona w świątyni: „Rzekł (Jozjasz) do lewitów, nauczających całego Izraela, poświęconych Panu: Złóżcie Arkę Świętą w świątyni, którą wybudował Salomon, syn Dawida, króla izraelskiego. Nie potrzeba jej już dźwigać na barkach. Teraz służyć będziecie Panu, Bogu waszemu, i Jego ludowi – Izraelowi” (2Krn 35, 3). W tym momencie należy postawić pytanie, gdzie Arka była do tej pory skoro ją złożono dopiero do świątyni? Możemy zatem przypuszczać, że w którymś momencie Arka została wcześniej usunięta ze świątyni. Nie mamy żadnej pewności, że polecenie Jozjasza zostało wykonane i czy w ogóle było możliwe do spełnienia. Możliwe wcześniej kapłani strzegący Arki przenieśli

³² J. S. TRIMINGHAM. *Islam in Ethiopia*. Londyn 1965 s. 21.

³³ HANCOCK. *Znak i pieczęć*. s. 122.

³⁴ MÉLÈZE-MODRZEJEWSKI. *Żydzi nad Nilem*. s. 38.

ją w bezpieczne miejsce poza wpływ króla Manasses, który wprowadzał obce kultury. Może w czasie reformy Jozjasza zmieniano funkcję Arki, próbując usunąć z niej postacie cherubów mogących budzić podobne skojarzenia jak wąż miedziany, który został usunięty w czasie reformy Ezechiasza. Lewici wierni Arce mogli ją wynieść w bezpieczne miejsce i zostali wezwani przez Jozjasza do złożenia z powrotem w świątyni.

Niektórzy wierzyli, że Arka została ukryta przed najazdem Babilończyków. Tę koncepcję potwierdza powstała około 100 r. po Chr. Apokalipsa Barucha syryjska:

„Spojrzałem, a oto czterech aniołów stanęło na czterech rogach miasta. Każdy z nich trzymał pochodnię w swych rękach. Inny anioł zstąpił z nieba i rzekł do nich: trzymajcie pochodnie wasze i nie wstępujcie dopóki wam nie oznajmię. Bowiem zostałem posłany, aby najpierw przemówić do ziemi słowem i przekazałem jej, co rozkazał Najwyższy Pan. I ujrzałem go, jak zstępował do Świętych Świętych. Wziął stamtąd zasłonę, święty efod, przebłagalnię, dwie tablice, święte odzienie kapłanów, kadzielnice i 48 kosztownych kamieni, które nakłada kapłan, i wszystkie święte naczynia przybytku” (ApBar 6, 4-7)³⁵.

Wydaje się, że prorok Jeremiasz wiedział, że w Świątyni Jerozolimskiej nie ma Arki³⁶, o czym mogą świadczyć słowa: „Wróćcie, synowie wiarołomni – wyrocznia Pana – bo jestem Panem waszym i przyjmę was, po jednym z każdego miasta, po dwóch z każdego rodu, by zaprowadzić na Syjon. I dam wam pasterzy według mego serca, by was paśli rozsądnie i roztropnie. A gdy się rozmnożycie i wydacie liczne potomstwo na ziemi w tamtych dniach – wyrocznia Pana – nikt nie będzie już mówił: Arka Przymierza Pańskiego! Nikt już nie będzie o niej myślał ani jej wspominał, odczuwał jej braku, ani też nie uczyni nowej. W tamtych czasach Jerozolima będzie się nazywała Tronem Pana. Zgromadzą się w niej wszystkie narody w imię Pana i nie będą już postępowały według zatwardziałości swych przewrotnych serc” (Jr 3, 14-17).

Tekst jednak wyraźnie nie stwierdza, że Arki nie ma, tylko sugeruje, że w nowej koncepcji religijności nie będzie ona potrzebna. Jere-

³⁵ *Apokalipsa Barucha syryjska*. Tłum. J. Woźniak. W: *Apokryfy Starego Testamentu*. Red. R. Rubinkiewicz. Warszawa 1999.

³⁶ L. STACHOWIAK. *Księga Jeremiasza*. (PŚS i NT). Lublin 1997 s. 26.

miasz mógł próbować wspierać reformę Jozjasza³⁷, proponując odejście od obrazowego, figuralnego, zewnętrznego kultu na rzecz podkreślenia płaszczyzny serca w realizacji przymierza³⁸. Zatem prorok nie stwierdzałby faktu braku Arki w świątyni, ale jego orędzie mogło stać się inspiracją do zmiany statusu Arki. Arka miałaby znaczenie nie jako miejsce uobecniania się Boga, ale jako przestrzeń przechowywania Prawa. W tej koncepcji przedmiotem kultu miała być nie Arka, ale Prawo jako słowo Boga. Nastąpiłaby desakralizacja Arki na rzecz sakralizacji Prawa, którego kult będzie się realizował w codziennym życiu poprzez konkretne decyzje człowieka. W ten sposób kształtuje się idea nowego przymierza wypisanego w sercach ludzkich³⁹. Dzieło reformatorów nie zostało w pełni zrealizowane, ale mogło doprowadzić do usunięcia Arki z cherubami i zastąpienia jej Arką, bez wizerunków w formie skrzyni na przechowywanie Prawa. Znaczna część tradycji zaczęła od tej pory kojarzyć zniknięcie Arki ze świątyni z czasami Jeremiasza. Potwierdza to wypowiedź autora Drugiej Księgi Machabejskiej: „Było w tym piśmie napisane, jak z Bożego polecenia prorok kazał nieść za sobą namiot i arkę, gdy wyszedł. Kiedy zaś wszedł na górę, na którą Mojżesz wstąpił i z której przyglądał się dziedzictwu Bożemu, przyszedłszy tam znalazł Jeremiasz pomieszczenie w postaci pieczary. Umieścił tam namiot, arkę i ołtarz kadzenia, a wejście zarzucił kamieniami. Kilku z tych, którzy mu towarzyszyli, wróciło, aby zaznaczyć drogę, ale już nie mogli jej odnaleźć. Kiedy zaś Jeremiasz dowiedział się o tym, czyniąc im wymówki powiedział: Miejsce to pozostanie nieznane, aż Bóg na powrót zgromadzi swój lud i okaże mu miłosierdzie. Wtedy to Pan ponownie pokaże to wszystko i będzie można widzieć chwałę Pańską i obłok, podobnie jak za Mojżesza można ją było widzieć i jak wtedy, gdy Salomon modlił się, aby miejsce zostało w uroczysty sposób poświęcone” (2Mch 2, 4-8; por. bJoma 53b). Za wersją ukrycia Arki przez Jeremiasza opowiada się również historyk Eupolemos (zob. Euzebiusz. *Praep. Evang.* 9, 39). Przekazuje tę tradycję, podążając prawdopodobnie za Eupolemosem, Aleksander Polyhistor z Miletu w I w. przed Chr.⁴⁰

³⁷ Toczy się ożywiona dyskusja wśród egzegetów, czy Jeremiasz wspierał reformę, czy był jej przeciwny. Większość egzegetów twierdzi, że Jeremiasz był po stronie reformatorów związanych z Jozjaszem. Zob. J. S. SYNOWIEC. *Prorocy Izraela ich pisma i nauka*. Kraków 1994 s. 195.

³⁸ MOZGOL. *Teologia Arki Przymierza*. s. 134.

³⁹ STACHOWIAK. *Księga Jeremiasza*. s. 9.

⁴⁰ C. L. SEOW. *The Ark of the Covenant*. The Anchor Bible Dictionary. V. I. k. 386-393.

Autor Czwartej Księgi Barucha (*Pozostałe słowa Jeremiasza*) napisanej w II w. po Chr.⁴¹ sugeruje, że Jeremiasz był odpowiedzialny za ukrycie przedmiotów liturgicznych będących w świątyni. W prezentowanej obrazowej wizji rozmowy Jeremiasza z Bogiem przed zburzeniem świątyni, słyszymy pytanie sformułowane przez Jeremiasza: „Oto teraz, Panie, poznaliśmy, że wydasz miasto w ręce jego wrogów, a ci uprowadzą naród do Babilonu. Co chcesz, abym uczynił z świętymi naczyniami przeznaczonymi do kultu? A Pan powiedział mu: Zabierz je i przekaz Ziemi mówiąc: Słuchaj, Ziemi, głosu Tego, który cię stworzył, który ukształtował ciebie pośród bezmiarów wód, który zapieczętował cię siedmioma pieczęciami na siedem epok, a potem odbierzesz swe piękno. Strzeż naczyń służby świątynnej aż do czasu nadejścia Umilowanego. (...) Ty zaś, Jeremiaszu, idź z ludem swoim do Babilonu i pozostań tam. Głoś pocieszenie, dopóki nie sprowadzę ludu z powrotem do miasta. Pozostaw zaś Barucha tutaj, dopóki nie przemówię do niego. Wypowiedziawszy te słowa Pan odszedł od Jeremiasza do nieba. Jeremiasz natomiast i Baruch weszli do miejsca świętego i wzięwszy naczynia świątyni powierzyli je Ziemi, jak im to Pan polecił. I natychmiast pochłonęła je Ziemia. Oni zaś usiedli razem i płakali” (4Bar 3)⁴².

Niestety tekst wyraźnie nie wspomina o ukryciu Arki, a więc nie można stwierdzić, że wraz z przedmiotami wziętymi ze świątyni była ukryta Arka. Wręcz odwrotnie tekst może sugerować, że Arki już nie było w świątyni, skoro Bóg nie wydaje polecenia jej ukrycia.

Za ukryciem Arki przez Jeremiasza opowiada się również *Żywot Jeremiasza*, tekst powstały w środowisku żydowskim w I w. po Chr., chociaż zachowany najczęściej w manuskryptach chrześcijańskich. Z opowieści o życiu Jeremiasza dowiadujemy się, że przed zajęciem świątyni Jeremiasz zabrał Arkę Prawa i wszystko, co było w niej przechowywane. Arka zniknęła w skale, zaś Jeremiasz oznajmił towarzyszącym mu ludziom, że Bóg opuścił Syjon i odszedł do nieba. Wróci jednak, a jego powrót będzie zwiastował znak: wszyscy niewierni zaczęną czcić kawałek drewna. Jeremiasz powiedział też, że nikomu oprócz Aarona nie uda się wydobyć Arki ze skały i żaden z kapłanów ani pro-

⁴¹ S. Mędała przyjmuje, że 4Bar powstała między 118 a 130 po Chr. Zob. S. MĘDAŁA. *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*. Kraków 1994 s. 238

⁴² *Pozostałe słowa Jeremiasza*. Tł. A. Paciorek. W: *Apokryfy Starego Testamentu*. Red. R. Rubinkiewicz. Warszawa 1999 s. 5 n.

roków nie będzie mógł otworzyć Tablic Prawa. Tylko Mojżesz wybrany przez Boga, będzie mógł to uczynić. W dniu zmartwychwstania Arka jako pierwsza wyłoni się ze skały. Zostanie umieszczona na górze Synaj i wszyscy święci zgromadzą się przy niej, oczekując Boga, by ją zapieczętować. Napis ten był jak wryty żelazem, a przykrył go obłok, by nikt nie mógł go ujrzeć aż do końca świata. Skała ta podobno znajduje się na pustyni, w miejscu, gdzie powstała Arka, pomiędzy dwiema górami, na których zostali pogrzebani Mojżesz i Aaron. Nocą unosi się tam ognisty obłok, tak jak w dawnych dniach, gdyż chwała Pana zawsze będzie towarzyszyć Tablicom Prawa. Dokonując tych tajemniczych obrzędów, Jeremiasz stał się przez łaskę Pana partnerem Mojżesza i obaj prorocy dzisiaj pozostają razem⁴³.

Prezentowany tekst wydaje się być zależnym od poprzednich tradycji i w kwestii ukrycia Arki przez Jeremiasza, powieli przyjętą obiegową opinię, rozwijając ją w kierunku midraszowym.

Niektórzy sugerowali, że Arka została zrabowana lub zniszczona w czasie inwazji Babilończyków. W czasie najazdu Nabuchodonozora 597 r. przed Chr. król Judy Jojakim poddał się. Kiedy król Babilonu wziął go do niewoli, zabrał też „wszystkie skarby świątyni Pana i skarby królewskiego domu” i ka zał „potłuc wszystkie złote naczynia, które sporządził Salomon, król izraelski, dla przybytku Pana” (2Krl 24, 13). Potwierdza to wydarzenie również autor Drugiej Księgi Kronik: „Z początkiem roku Nabuchodonozor posłał po niego (Jechoniasza) i kazał go uprowadzić do Babilonu wraz z drogocennymi naczyniami świątyni Pańskiej, a w jego miejsce ustanowił królem jego brata, Sedecjasza” (2Krn 36, 10). Po buncie Sedecjasza doszło do kolejnej inwazji Nabuchodonozora w 586 r. przed Chr., która została zakończona zburzeniem Świątyni Jerozolimskiej oraz zrabowaniem cenniejszych rzeczy, które nie były wywiezione w czasie poprzedniej inwazji. W 2Krl (25, 13-17), która opisuje łupy wyniesione ze świątyni brak jest Arki. Również prorok Jeremiasz wymieniając sprzęty zrabowane przez Chaldejczyków nie wspomina Arki, ani żadnych ozdób, które mogłyby być związane z miejscem najświętszym w świątyni: „Chaldejczycy połamali kolumny spizowe, które były w świątyni, podstawy i morze spizowe w świątyni, a cały spiz wywieźli do Babilonu. Wzięli także kotły, łopatki, nożyce, kropielnice, czasie

⁴³ GRIERSON, MUNRO-HAY. *Arka Przymierza*. s. 108.

oraz wszystkie przedmioty spiżowe, używane przy sprawowaniu kultu. Nadto zabrał dowódca straży patery, popielnice, kropielnice, kotły, świeczniki, czasze i kubki, cokolwiek było szczerozłote lub ze srebra. Nie można było zważyć spiżu z tych wszystkich przedmiotów: z dwóch kolumn jednego morza, dwunastu spiżowych wołów pod morzem i podstaw, jakie kazał dla świątyni zrobić król Salomon. Kolumny miały osiemnaście łokci wysokości każda, a sznur dwunastołokciowy ją opasywał; gruba na cztery palce, w środku była pusta. Na niej była głowica spiżowa, a wysokość jednej głowicy wynosiła pięć łokci, a sieć i jabłka granatu były rozmieszczone dokoła głowicy, wszystko ze spiżu. Podobnie było przy drugiej kolumnie: osiem jabłek granatu na jeden łokieć, łokci zaś dwanaście. Było więc dziewięćdziesiąt sześć jabłek granatu rozmieszczonych wzdłuż; razem mieściło się dokoła na sieci sto jabłek granatu” (Jer 52, 17-23).

Brak jest również Arki w opisie sprzętów zwróconych przez Cyrusa po uwolnieniu Izraelitów z niewoli. „Chaldejczycy połamali kolumny z brązu w świątyni pańskiej, podstawy pod «morze» z brązu, których używano w świątyni Pańskiej, a brąz z nich przenieśli do Babilonu. Zabrali również kotły, łopatki, nożyce, czasze i wszystkie przedmioty z brązu, których używano do służby Bożej. Dowódca straży przybożnej zabrał także popielnice i kropielnice, które były całe ze złota i całe ze srebra. A brąz z dwóch kolumn, jednego „morza” i podstaw, które Salomon sprawił dla świątyni Pańskiej – z tych wszystkich przedmiotów niepodobna było zważyć. Osiemnaście łokci wynosiła wysokość jednej kolumny, głowica jej była z brązu, a wysokość głowicy wynosiła pięć łokci. Naokoło głowicy była siatka z jabłkami granatu – wszystko z brązu. Druga kolumna miała takie same jabłka granatu nad siatką” (2Krl 25, 13-17).

Potwierdza to również Księga Ezdrasza „A król Cyrus wydał sprzęty domu Pańskiego, które Nabuchodonozor zabrał z Jerozolimy i złożył w domu swego boga. I wydał Cyrus, król perski, skarbnikowi Mitredatowi, który przekazał je Szeszbassarowi, księciu judzkiemu. A oto liczba tych sprzętów: czasz złotych – trzydzieści, czasz srebrnych – może tysiąc dwadzieścia dziewięć, pucharów złotych – trzydzieści, pucharów srebrnych – około czterystu dziesięciu, innych sprzętów – tysiąc; wszystkich sprzętów złotych i srebrnych – pięć tysięcy czterysta. To wszystko przyniósł Szeszbassar, gdy przyprowadził wygnane z Babilonii do Jerozolimy” (Ezd 1, 7-11).

Także o wiele później zredagowana Księga Daniela⁴⁴ wspomina o przedmiotach zrabowanych ze Świątyni Jerozolimskiej, ale milczy o Arce Przymierza. „Przy smakowaniu wina Baltazar polecił przynieść naczynia złote i srebrne, które Nabuchodonozor, jego ojciec, zabrał ze świątyni w Jerozolimie, aby z nich pili król, jego książęta, jego żony i jego nałożnice. Przyniesiono wówczas naczynia złote, które zabrano ze świątyni, z domu Bożego w Jerozolimie, i pili z nich król, jego książęta, jego żony i nałożnice” (Dn 5, 2-3).

Prorok Ezechiel przedstawiając wizję nowej świątyni, nie wspomina już o Arce (Ez 40-48). Mówi, że Brama Wschodnia Świątyni będzie zamknięta, a właśnie przez tą bramę mogły wcześniej przechodzić procesje z Arką. Teraz nie Arka wchodzi do świątyni, ale Chwała Jahwe. „Chwała Jahwe weszła do świątyni przez bramę, której fasada była zwrócona w kierunku wschodu. Podniósł mnie Duch i wprowadził mnie na dziedziniec wewnętrzny. Oto chwała Jahwe nappełniła świątynię. I usłyszałem mówiącego do mnie ze świątyni, a mąż stał obok mnie: synu człowieczy, to jest miejsce Mojego tronu i miejsce moich stóp moich nóg, gdyż tu będę mieszkał pośród synów Izraela na wieki” (Ez 43, 4-7). Ezechiel prawdopodobnie posiadał wiedzę, że Arka zaginęła i nie próbuje odtworzyć jej kultu w Świątyni Jerozolimskiej.

Autor IV Księgi Ezdrasza piszący pod koniec I w. po Chr. w konwencji peszeru, a więc przenoszący wydarzenia ze swojej epoki w czasy z innej epoki, w tym przypadku obraz zniszczenia Jerozolimy w 70 r. przez Rzymian zostaje przeniesiony w czasy zniszczenia miasta przez Babilończyków w 586 r. W proroczej wizji autor spotyka płaczącą niewiastę, a kiedy próbuje ją pocieszyć, ona zmienia się w Niebiańskie Jeruzalem. W rozmowie wspomina o problemach Syjonu i bólu świętego miasta z powodu, że „nasze miejsce święte zostało spustoszone, nasz ołtarz rozwalony, nasza świątynia zburzona, psalmodia nasza upadła, pieśń nasza umilkła, nasza radość ustała, światło naszego świecznika zgaszone, Arka naszego przymierza zagrabiona, nasze rzeczy święte splugawione, imię, które było nad nami wzywane, niemal sprofanowane” (4Ezd 10, 21-22)⁴⁵. Autor tego tekstu sugeruje,

⁴⁴ Według opinii współczesnych egzegetów Księga Daniela w obecnej formie powstała w Palestynie w czasach prześladowań Antiocha Epifanesa IV najprawdopodobniej w latach 167-164 przed Chr. Zob. J. HOMERSKI. *Księga Daniela*. (PŚSiNT). Lublin 1995 s. 8.

⁴⁵ *IV Księga Ezdrasza*. Tł. S. Mędała. W: *Apokryfy Starego Testamentu*. Red. R. Rubinkiewicz. Warszawa 1999 s. 394 n.

że Arka nie uległa zniszczeniu w czasie zburzenia świątyni, ale została zrabowana. Niestety nie dowiadujemy się, co dalej stało się z Arką, która prawdopodobnie, według tej wersji, została przewieziona do Babilonii.

Po powrocie z niewoli babilońskiej, pod wodzą Zorobabela, Judejczycy przystąpili do odbudowy świątyni, którą poświęcono w 515 r. przed Chr. Zakładając dużą opozycję ludów ościennych i brak środków na realizację tak dużego przedsięwzięcia, należy uznać to za duży sukces. W świątyni odbudowano na poprzednich fundamentach ołtarz całopalenia (Ezd 3, 1-3), umieszczono siedmioramienny świecznik (Za 4, 2), prawdopodobnie również odtworzono stół na chleby pokładne (1Mch 4, 49-51). Nie wspomina się nigdzie, by do tej świątyni została wniesiona Arka Przymierza. Pompejusz po zdobyciu Jerozolimy w 63 r. przed Chr. wszedł do miejsca najświętszego, ale zastał je puste. Józef Flawiusz relacjonując wizytę Pompejusza w świątyni, wśród przedmiotów tam znajdujących się nie wymienia Arki: „Pompejusz bowiem wszedł ze swoim otoczeniem do miejsca Przybytku, do którego wstęp miał według świętego prawa tylko arcykapłan, i obejrzał to, co znajdowało się wewnątrz: świecznik, lampy, stół, naczynia ofiarne i kadzielnice – wszystko ze szczerego złota – wielkie zapasy zebranych korzeni i święty skarbiec, liczący około dwa tysiące talentów”⁴⁶. Brak Arki sugerują również rabin, którzy twierdzą, że w Drugiej Świątyni nie było Arki, jej pokrywy⁴⁷ i cherubinów, ognia, Obecności Boga, Świętego Ducha oraz losów urim i tumim⁴⁸. Wypowiedzi jednak rabinów mogą być zabarwione przeżyciami związanymi ze zburzeniem świątyni w 70 r. po Chr. Wydaje się, że wówczas pojawiło się przekonanie, że Obecność Boga opuściła Świątynię Jerozolimską. Wcześniej pogląd ten mogła reprezentować wspólnota zamieszkująca Qumran, która w dużej mierze kontestowała kult w Jerozolimie. Jednak powoli od czasów niewoli babilońskiej przesuwa się akcent z obecności Boga tylko w Świątyni Jerozolimskiej do proklamowania jego obecności w

⁴⁶ JÓZEF FLAWIUSZ. *Wojna żydowska*. I, 152. Zob. JÓZEF FLAWIUSZ. *Dawne dzieje Izraela*. XIV, 71-72; TACYT. *Dzieje*. V, 9.

⁴⁷ R. de Vaux sądzi, że w Drugiej Świątyni znajdował się kapporet, ale nie wyjaśnia, dlaczego go tam nie było, gdy do Miejsca Najświętszego wszedł Pompejusz. Zob. R. DE VAUX. *Instytucje Starego Testamentu*. T. I i II. Poznań 2004 s. 316.

⁴⁸ GRIERSON, MUNRO-HAY. *Arka Przymierza*. s. 102.

tekstach świętych czytanych w synagodze. W tym przesunięciu akcentów teologicznych obecności Boga, znaczenie kultu związanego z Arką słabnie, na rzecz skrupulatnego wypełniania Prawa w niej zawartego.

Idea Arki ożyje w teologii chrześcijańskiej i nabierze znaczenia mistycznego w odniesieniu do Maryi i Chrystusa. Tak jak w Starym Testamencie Bóg uobecniał się w miejscu pobytu Arki, tak w Nowym Testamencie doświadczamy obecności Chrystusa, którego urodziła Maryja. W momencie wcielenia, przyjmująca Ducha Świętego Maryja, staje się Arką dla obecności Boga, a w momencie ukrzyżowania stojąc pod krzyżem, staje się uczestniczką wydarzenia prześlągania za grzechy, które zapowiadało starotestamentalne święto Jom Kippur. Stąd chrześcijanie w godzinkach śpiewają do Maryi: „Witaj, Arko Przymierza”, a w litanii do Najświętszej Maryi Panny wołają: „Arko Przymierza, módl się za nami”. W kościele etiopskim Arkę Przymierza przypomina płyta ołtarzowa *tabot*, na której w czasie liturgii stawia się patenę z chlebem i kielich winem. W kościele koptyjskim drewniany pojemnik do przechowywania kielicha mszalnego, zawierającego wino mieszane z wodą, nazywany jest Arką. „O ile jednak stara Arka byłaużyta do przechowywania tablic z prawem, to Arka nowa zawiera kielich mszalny z Krwią Chrystusa, czyli nowe przymierze Boga z człowiekiem”⁴⁹.

Epilog

Na podstawie dostępnych źródeł trudno określić, w którym momencie zniknęła Arka Przymierza ze Świątyni Jerozolimskiej. Czasy wprowadzania obcych kultów za rządów Manassesza do Świątyni Jerozolimskiej mogły spowodować usunięcie Arki Przymierza lub zabrania jej przez wiernych kapłanów w bardziej bezpieczne miejsce. Innym prawdopodobnym czasem usunięcia Arki Przymierza ze świątyni mogła być epoka reform zapoczątkowana przez Jozjasza. Bezwzględne oczyszczenie Ziemi Świętej z wszelkich naleciałości obcych kultów mogło doprowadzić do wyrzucenia cherubów z Miejsca Najświętszego,

⁴⁹ S. MUNRO-HAY. *W poszukiwaniu Arki Przymierza. Prawdziwa historia Tablic Mojsza*. Kraków 2008 s. 54.

a co za tym idzie do zmiany funkcji Arki. Panuje niemal powszechna zgoda, że Arka nie było w Drugiej Świątyni, wybudowanej przez Zorobabela.

Obecność Boga związaną pierwotnie z Arką Przymierza, powoli rabini w środowisku żydowskim wiążą z Jego obecnością w proklamowanym tekście świętym oraz realizacją świętych słów w życiu. Chrześcijanie przesuną akcent na obecność Chrystusa, który przychodzi poprzez Maryję jako Arkę. Kościół Etiopski wyrazi tę obecność poprzez symbol płyty ołtarzowej, na której rodzi się Chrystus. Może właśnie dlatego wspólnota wierzących w Etiopii przywiązuje taką wielkie znaczenie do symbolu Arki Przymierza. Abu Salih, z pochodzenia Ormianin mieszkający w Egipcie, pod koniec XII i na początku XIII wieku, pisał po arabsku: „Abisyńczycy posiadają Arkę Przymierza, w której znajdują się dwie tablice z kamienia, z zapisanymi palcem Boga przykazaniami, jakie dał on ludowi Izraela. Arka Przymierza jest umieszczona na ołtarzu, lecz nie jest tak szeroka jak ołtarz; jest tak wysoka, że sięga człowiekowi do kolan, i pokryta złotem; na jej wieku znajdują się krzyże ze złota; i jest na nim pięć szlachetnych kamieni, po jednym w każdym narożniku i jeden pośrodku. Przed Arką jest odprawiana liturgia cztery razy w roku, w pałacu króla; i rozpościera się nad nią baldachim, kiedy jest wynoszona ze swojego kościoła do kościoła w pałacu królewskim: mianowicie w święto Wielkiego Narodzenia, w święto wspaniałego Chrztu, święto świętego Zmartwychwstania i w święto chwalebne Krzyża. Arce towarzyszy i niesie ją wielka liczba Izraelitów pochodzących z rodu wielkiego proroka Dawida, którzy są biali i rumiani, a jasnych włosach. Powiada się, że także sam Negus był biały, o rumianej cerze i jasnych włosach, tak jak wszyscy z jego rodziny są do dzisiejszego dnia; powiada się też, że wywodził się on z rodu Mojżesza i Aarona, ponieważ Mojżesz miał przybyć do Abisynii i poślubić królewską córkę”⁵⁰.

Znaczenie Arki Przymierza dla kultu w Kościele Etiopskim wymaga osobnego opracowania. Niniejsza refleksja miała nam uświadomić proces przemian w teologii odnoszącej się do Arki Przymierza, zachodzący w przestrzeni Starego Testamentu, aż po kult, w którym Arka Przymierza stała się obecna zaledwie w formie symbolicznej.

⁵⁰ GRIERSON, MUNRO-HAY. *Arka Przymierza*. s. 211.

DISAPPEARANCE OF THE ARK OF THE COVENANT IN THE LIGHT
OF BIBLICAL TEXTS AND THE TRADITION

S u m m a r y

Presence of God was being connected with the Ark of the Covenant. Based on available sources it is difficult to determine at which moment the Ark of the Covenant disappeared from Jerusalem Temple. One may say about a process of transformations in the theology relating to the Ark of the Covenant happening within the space of Old Testament, up to the cult in which the Ark of the Covenant came into being only in a symbolic form.

Słowa kluczowe: Arka Przymierza, obecność Boga, teologia Starego Testamentu

Key words: The Ark of the Covenant, presence of God, theology of the Old Testament

Thum. Jarosław Sempryk